

ВПЛИВ ТВОРЧОСТІ Д. ДОНЦОВА НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ МОЛОДІ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ ст.

© Виздрик В.С., 2001

Вплив праць Д. Донцова на український молодіжний рух та ідеологічне обґрунтування ним методів боротьби за державність в 20-30-х рр. минулого століття у подальшому вивченні історичних подій цього часу.

The influence of Dontsov's works on Ukrainian youth movement, as well as the ideological arguments provided by him, concerning the methods of struggle for the Ukraine's statehood in 1920-30 th, dominale all furthes historical researeh related to this period.

Д. Донцову (1883-1973 рр.) належить величезна заслуга у формуванні ідеології українського націоналізму 20-30-их рр. ХХст. Через призму часу можна краще оцінити вплив теоретика на розвиток світогляду та ідеології організованого українського революційного руху, що відомий під назвою ОУН-УПА. У зв'язку з досліджуваною тематикою можна виділити основні моменти його діяльності: перший – те, що Д.Донцов ніколи не був членом ОУН; другий – що керівництво ОУН-УПА засвоювало та застосовувало теоретичні засади його творів у реальних діях; третій – говорячи про українських націоналістів 20-30-х рр., можна називати донцовцями тих революціонерів, які діяли на українських землях під польською окупацією. Прихильниками його творів ставали молоді люди — студентство, учні гімназій та ліцеїв, селянська молодь. Всі вони виховувались на ідеях Д.Донцова і старалися втілити їх на практиці вже під керівництвом членів ОУН. Зате небагато було його прихильників у поколінні, яке оформлювало свої світоглядно-ідеологічні принципи в період Першої світової війни. Цей факт важливий у поясненні кризи покоління, яка згодом виникла в ОУН.

Період в житті Д.Донцова до 1918 р. можна характеризувати як формування націоналістичного світогляду майбутнього ідеолога українського націоналізму. Необхідно також зазначити, що виховання світоглядних засад майбутнього теоретика спричинили події українського визвольного руху 1917-1920рр. Гіркий досвід програних визвольних змагань вимагав усвідомлення причин втраченої нагоди здобуття Україною своєї незалежності. Вимогою нового часу було зробити правильні висновки: від втрачених можливостей направити дію і силу нації на боротьбу за власні інтереси. Піднести національні ідеали, які б гарантували успіх у майбутній боротьбі. Історія вчить, що поневолені народи можуть визволитися лише за допомогою сили, як і силою – завойовані. Цей принцип один із найважливіших, що став основою революційної діяльності УВО-ОУН. Тому ідеологічний вишкіл в УВО серед нових членів займав важливе місце в діяльності організації [1].

На пропозицію Є.Коновальця Д. Донцов переїхав у 1921 р. з Відня до Львова, щоб стати головним редактором відновленого місячного журналу “Літературно-науковий вісник” (ЛНВ). Ця пропозиція виникла не випадково. Є. Коновальцю закарбувався в пам'яті виступ Д.Донцова на Другому з'їзді українського студентства в липні 1913 р. з рефератом на тему “Сучасне політичне положення нації і наше завдання”.[2] Навколо журналу гуртувалась націоналістична молодь, на яку Д. Донцов мав великий вплив. Адже в основному його праці

були спрямовані на виховання в національних традиціях підростаючого покоління. “І коли нова генерація, яка вийшла на шлях життя в героїчну добу нашої історії не стрясе з себе спадщини старого духовного невільництва, дійсно смутно виглядатиме наше майбутнє!” [3] У численних статтях і брошурах, написаних з великим талантом і блиском, Д. Донцов розробляє широку систему політичних і філософських принципів націоналізму. Підсумком цього етапу розвитку його ідейної теорії стала праця “Підстави нашої політики” (1921р.) [4], яка мала великий вплив на виховання цілого повоєнного покоління. Наголошуючи на помилки та ідейні засади соціалістів і демократів, в руки яких потрапила влада на Україні під час визвольних змагань 1917-1921 рр., він доводить, що вина за втрату незалежності лежить на них, а не на народних масах. Тому українцям на новому етапі національного відродження треба бути пильними, щоб вистояти в подальшій боротьбі.

Щоб протистояти нашому головному ворогові – більшовицькій Росії, слід оператися на такі глобальні принципи: перший – українцям треба виробити в собі чітку політичну свідомість нації, а не свідомість етнографічної маси. Ідеї політичної незалежності ми не маємо права зрікатися ні задля чого: чи заради економічних вигод чи – соціальної рівності; другий – це перевага зовнішньої політики над внутрішньою. Всі зусилля нації повинні бути спрямовані для досягнення політичної незалежності; третій принцип – традиціоналізму. Все, на чому буде ґрунтуватися внутрішня політика і культура української нації, повинно мати глибоке коріння в історії і духовності нашого народу. Виходячи з цього, Д. Донцов створює цілісну національну теорію: Україна має розвиватися та утверджуватися, до цього вона покликана геополітичним становищем. Автор вважає: “Тільки нація, що свідомо великих задач, які має виконати в інтересах цілої людкості, втягається яко самостійний чинник в історичний хід подій, тільки такій нації відводиться спеціальна тактика на шахівниці світової історії.” [5].

3 травня 1922 р. почав виходити часопис “Літературно-науковий вісник”. Головне завдання редактор вбачає у відродженні героїчного, бойового характеру журналу, який би гартував та надихав на подвиги цілі покоління. Заслуговує уваги його стаття “Дух наших історичних традицій” [6]. Твір публікувався в умовах польської окупації, тому ми бачимо, як автор використовує історичний аналіз подій. Теоретик запитує: “... де, в якій добі нашої історії, в яких її провідних постатях маємо черпати свій заповіт, свої традиції?...” [7] Ці слова зверненні до молодшої генерації борців.

Ідеї Д. Донцова поширювалися все більше на Західній Україні. Ними захоплювалися студенти та середньошкільна молодь. З їхньої ініціативи утворюється Група української націоналістичної молоді (ГУНМ) та Організація вищих клас українських гімназій (ОВКУГ). В їхній провід входять: Р. Шухевич, С. Бандера, В. Янів, О. Карачевський, Б. Підгайний, О. Гасин, С. Новицький, З. Коссака, С. Лемкавський та інші. Головне своє завдання вони вбачали у вивченні “ЛНВ” та праць Д. Донцова [8]. Ріст націоналістичного руху позначився утворенням двох нових організацій у 1925 р. – Спілки Визволення України (СВУ) в Києві та Легії українських націоналістів (ЛУН) в Празі. В їх ідеологічних засадах-положеннях ми вбачаємо вплив ідеологічних міркувань теоретика. Слід відзначити, що юнацтво УВО, а згодом ОУН опанувало літературу своєї організації: “Сурма”, “Розбудова нації”, постанови Першого Конгресу українських націоналістів, а також літературу легального характеру, серед якої був “ЛНВ” та праці теоретика українського націоналізму.

Можна сказати, що рік 1926-й був великою мірою “роком Д. Донцова”. Виходить його фундаментальний твір “Націоналізм”. Відразу ця праця звернула на себе увагу українців і

чужинців, прихильників і ворогів. Цей твір визначив головні філософські напрямки розвитку націоналізму, вказав шлях до боротьби та утвердження національної ідеї тисячам українських патріотів на даному етапі. Стрижнем цієї роботи став "... закон боротьби... закон вічного суперництва нації... нація як одна з найгарніших еманцій волі до боротьби і боротьби до волі." [9] Автор подає розгорнуту, глибоку характеристику усього попереднього періоду українського національного відродження – часу народництва та соціалістичних химер. Повну характеристику в його книзі одержало малоросійство – "провансальство". Він з надзвичайним талантом і різкістю критикує його у першому розділі своєї праці.

У другій частині – "Чинний націоналізм" – автор накреслює світоглядну та ідейну програму утвердження принципів націоналізму. Це, перш за все – волюнтаризм, тобто виховання в людині і народові волі до життя, волі до влади; другий принцип – це розуміння, що світ – вічна боротьба. Лише романтизм здатний творити чудеса натхнення і поривати народи на межі можливого, і тому "...наша національна ідея, що хоче перемогти, не може обійтися без цієї прикмети" [9, с. 246]; четвертий принцип – фанатизм, який стоїть у вихованні людини перед рухом, який хоче справді опанувати маси і утвердитися в історії: "Бо в політиці, так само як в релігії, успіх все побочі того, хто вірує, а не того, хто сумнівається" [9, с. 259]; п'ятий принцип – узгодження національного руху з потребами розвитку цілої європейської цивілізації, утвердження її вартостей; завжди в історичних подіях ми бачимо групу людей, перейнятих якоюсь великою ідеєю, людей лицарського характеру, яка організовує маси на боротьбу за своє майбутнє: "... неминучою умовою є існування активної, відважної, спрагненої влади меншости, цієї правдивої носительки великих ідей найважливішого чинника історії" [9, с. 290] – це твердить шостий принцип.

Третя частина твору називається "Українська ідея". У ній Д. Донцов формулює ті глобальні завдання, які б мали підняти український рух, його ідею на міжнародні висоти. "Коли Україна – пише Д. Донцов, – хоче вийти зі стану провінції, мусить витворити в собі, крім волі до влади, ту велику всеобіймаючу ідею, ідею опанування духовного, економічного і політичного нації. Без такої ідеї ми все лишимося нацією уярмленою...; народом "конвульсійних вибухів", народом без патосу, сатилітом сильніших..." [9, с. 325] У заключному розділі своєї праці автор доводить, що в основі всякого політичного руху, в основі всіх соціальних законів лежить глибоко закорінене, містичне переживання народів, що виливається в національні міфи, які породжують національну ідею, але "... українство все протиставляло одне другому: "містику" і "реальне життя", програму максимум і мінімум, відхрещувалось від "далеких ідей..." [9, с. 202-242]

Написаний блискучим стилем, цей твір став чимось новим в українській політичній культурі ХХст. Він перевернув українську психологію, ментальність, створивши людину, якій судилося перенести польські тюрми і більшовицькі катівні, перенести пекло військових лихоліть і вийти звідти нескореною. Протягом 20-30-х рр. Д. Донцов активно друкується у "ЛНВ" та інших націоналістичних виданнях, виступає як літературний критик, публіцист, політичний теоретик. З'являється багато різноманітних праць, найважливіші серед них: "Політика принципальна та опортуністична" (1928 р.), "Дурман соціалізму" (1928 р.), "Маса і провід" (1928), "Кількість чи якість? Об'єднання чи роз'єднання?" (1932 р.), "Де шукати наших традицій?" (1937 р.) та багато інших.

Нові кадри мають бути підготовлені і сформовані для піднесення національного духу. Для цього молоді необхідно об'єднатися не в партію, а в Орден або Чин. Цій політичній

темі була присвячена стаття “Орден не партія”. Поняття Ордену автор пояснює так: “Статут партії складається з передискутованих параграфів, статут Чину – з догм віри. Партія змінюється і пристосовується, Чин зі свого шляху не збочує... Важливою рисою членів Ордену є їх ідеалізм. Думаючи про свою мету, він мусить накласти на своїх членів ряд суворих правил, відцуратися всього світського.” [10] Світогляд замість партійних параграфів, віра замість знання, культ одиниці та активної меншості замість маси пасивної більшості, ідеалізм замість погоні за мандатами – ось в чому різниця між двома типами політичних груп – вважав теоретик українського націоналізму Д. Донцов. Орден – це своєрідна правляча каста за визначенням теоретика. У всіх суспільствах мусить бути чітка ієрархія, поділ і підпорядкування за здібністю, тому що безкласових суспільств не буває [11].

“Шляхетність, мудрість, відвага – три основні прикмети володарської кляси... шляхетного не підкупиш, мудрого не обдуриш, мужнього не залякаєш!” [12]. Цей новий провід мусить мати бажання вести за собою людські душі, вірити у власні сили, не оглядатися на тих, які проти їх. Хто цієї прикмети не має, не є проводом, – вважає Д. Донцов.[13]

Автор розглядає питання лідерства у політичному русі у своїй статті “За який провід?”. “... в проводі може бути кожний, кого виберуть; ... мудреці й пророки, післані Богом Україні, знали добре, що провідна верства, коли вона дійсно є такою, — це зовсім інша порода людей. І розумом, і серцем, і волею, високо стоять вони над масою народу, над пересічною людиною”. [12, с.79]

Достатню увагу Д. Донцов приділяє проблемі формування спільного фронту українських сил у боротьбі за власну свободу. При цьому відкидаються такі поняття, як “єдиний фронт” без врахування морально-ідейних якостей його учасників. У праці “Об’єднання чи роз’єднання” автор наголошує: “Вимога об’єднання — не самоціль. Об’єднання потрібне лише, щоб удесятирити ударну силу загалу, збільшити її відпір. Це — питання якості матеріалу, з якого ліпиться об’єднання, який його ліпить.” [14] Треба об’єднатися, щоб перемогти, але, як зазначає теоретик, чи потрібно об’єднуватися з усіма підряд: націоналістам з лібералами? Автор застерігає: “... об’єднання тоді тільки буде міцним, коли буде злукою луччих, не всяких!” [12, с. 96]

Отже, Д. Донцов рішуче заперечував можливість політичного проводу, що виходив з народницьких традицій, тобто підтвердив абсолютну неспроможність лібералізму відродити націю, збудувати самостійну державу. “... криза сучасної демократії як раз в тім, що не може вона протистояти ворожій собі силі, її войовничому інстинктові, сили рівновартної, що заволодів нею замість духа агресії...” [15]

Вже на еміграції в Празі виходить його праця “Дух нашої давнини” (1944 р.), що є своєрідним підсумком ідейних шукань великого українського теоретика. Праця актуальна і на сьогоднішній день: “Єднатися мають... не в масі і в числі, а в думці, щоб були з’єднання в одному розумінню і в одній мислі” [16] – так він характеризує стан національно-визвольної боротьби у 30-40-х рр. ХХ ст.

В 1921-1939 рр. теоретик проявив чи не найбільшу свою філософську, журналістську, видавничу і педагогічну творчість. Крім того, у 20-і рр. завдяки Д. Донцову появляються його послідовники-ідеологи, активні учасники визвольної боротьби. Це – М. Сціборський, Ю. Вассиян, Д. Андрієвський, В. Мартинець, О. Бойдуник та інші. На їх творах виховалося молоде покоління 20-30-х рр. Дещо пізніше націоналістична ідеологія буде розвинута С. Ленкавським, С. Бандерою, Я. Стецьком, яким належить колосальна заслуга у перевихованні нашої молоді на нових світоглядних засадах.

Отже, ми можемо зазначити, що на переломі двох сторіч – XIX і XX – Д. Донцов цілком ясно і виразно заявив, що самого патріотизму українцям не вистачить, щоби здобути волю і збудувати міцну державу. Для цього потрібна філософія української самостійності, філософія завдань українського народу, ясно визначеної мети і продуманої до дрібниць національної, суспільно-політичної програми, яку український народ міг би відчутти інстинктом свого здорового національного духа, який породив Україні Т. Шевченка, Лесю Українку та І. Франка. Д. Донцов створив теорію українського націоналізму в ділянці нашої історії, – української суспільної та політичної філософії, і нарешті – визвольної концепції. З-під його пера вийшла ціла низка творів, які стали підставою всього українського руху і базою розбудови української держави після її визволення.

ОУН з досвіду своєї політичної та збройної боротьби довела, що тільки український націоналізм у своїй організованій формі спроможний був перемогти внутрішні хиби та зовнішніх ворогів. Тому що український націоналізм не штучно перенесена теорія, а органічна функція українського народу. Ця ідеологія та програма виправдала себе як в теорії, так і в практиці життя і боротьби. ОУН напрацювала не тільки програму боротьби за побудову держави, вона мала свою програму суспільного устрою та ладу незалежної України, створену з досвіду українського народу за багато сторіч його боротьби.

Можна твердити, що філософія, теорія українського націоналізму повисли б у повітрі, якщо б не перевести їх в життя створенням сили, що виконала б цю програму і довела до перемоги української самостійницької ідеї на базі теорії націоналізму. Тому створення ОУН було обов'язковим явищем і наслідком життєздатності цих ідей. Боротьба, яку повела ОУН у продовженні УВО, а зокрема збройна боротьба УПА проти фашистської Німеччини та більшовицької Росії стали доказом, що український народ вступив на єдино правильний шлях здобуття волі та створення власної держави. Ця боротьба показала світові, що українська проблема є центральною в існуванні або загибелі російської імперії. Сьогоднішній розвиток подій доводить нам саме цю істину.

1. Врецьона Є. *Мої зустрічі з полковником. // Є. Коновалець та його доба.* – Мюнхен, 1974. – С. 466-482. 2. Донцов Д. *Сучасне політичне положення нації і наші завдання.* – Львів, 1913. – 31С. 3. Донцов Д. *Юнацтво і Пласт.* – Львів, 1928. – С. 3. 4. Донцов Д. *Підстави нашої політики.* – Відень, 1921. – 212С. 5. *Там само.* – С. 125. 6. Донцов Д. *Дух наших історичних традицій. // Хрестом і мечем. Твори.* – Торонто, 1967. – С. 9-77. 7. *Там само.* – С. 15. 8. Мірчук П. *Нариси історії ОУН.* – Мюнхен-Лондон-Нью-Йорк: Українське вид-во, 1968. – Т.1. (1920-1939). – С. 54-56. 9. Донцов Д. *Націоналізм.* – Лондон, 1966. – С. 11. 10. Донцов Д. *Орден не партія. // Хрестом і мечем.* – С. 180. 11. Донцов Д. *Демаскування шашелів. // Хрестом і мечем.* – С. 202-242. 12. Донцов Д. *За який провід. // Хрестом і мечем.* – С. 81. 13. Донцов Д. *Маса і провід. // Хрестом і мечем.* – С. 133-154. 14. Донцов Д. *Об'єднання чи роз'єднання. // Хрестом і мечем.* – С. 130. 15. Донцов Д. *Кількість чи якість. // Хрестом чи мечем.* – С. 161. 16. Донцов Д. *Дух нашої давнини.* – Мюнхен, 1951. – С. 314.